

7. Рўзимбоев С. Халқ дostonлари ва халфалар ижоди. // Адабий мерос. №2, 1984. 9-13-б.
8. Рўзимбоев С. Хоразм дostonлари. –Т.: “Фан”, 1985. 27-33-б. (96)
9. Рўзимбоев С. Хоним халфа ҳаётининг янги саҳифалари. // Ўзбек тили ва адабиёти, 2017, №1. 84-87-б.
10. Рўзимбоев С. “Ошиқ” туркуми дostonларининг ғоявий-бадиий хусусиятлари. –Т.: ТДПИ нашриёти, 1987. 21-24-б. (52)
11. Собиров О. Ўзбек совет фольклори очерки. –Т.: “Фан”, 1971. 109-115-б. (200)
12. Собиров О. Хоразм воҳаси театрлари 1917-1941 йиллар. –Т.: //“Адабиёт ва санъат”, 1991. 64, 88, 93, 105, 135.-б. (176)
13. Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам. –Т.: “Ғафур Ғулом”НМИУ,2015. 135-б. (355) (Нашрга тайёрловчи: О.Пирматов)
14. Ожиза (шеър ва дoston). –Т.: “Golden Pages”, 2003. 89-б. (122)
15. Ўзбек халқ музыкаси, VII, VIII,IX томлар. –Т.: Бадиий адабиёт нашриёти. 1959. –62 йй. (590)
16. Ўзбек халқи музыка мероси. –Т.: // “Адабиёт ва санъат”, 1978. (154)
17. Хуршиди жаҳон келди. –Т.: //“Адабиёт ва санъат”, 1987. (Ожиза шеърларини тўплаб нашрга тайёрловчи: С.Р.Рўзимбоев)
18. “Ошиқнома”, I китоб. –Урганч: “Хоразм”, 2006. 161-б. (454)
19. Эшжоновна Г. Хоразм халфачилиги ҳақида қайдлар. // Хоразм фольклори. –Урганч, УрДу нашриёти, 1999. 47-49-б.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада Хоразм халфачилик санъатининг Республика доирасида тадқиқ этилиши айтиб ўтилган. Уларнинг ижоди ва ижрочилигининг адабиётшунослик билан уйғунлашган томонлари кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, мусикашуносликда ўрганилиши масалалари ҳақида ҳам сўз юритилади. Ушбу қадимий санъатининг йўналишлари, халфаларнинг дostonчилик ва кўшиқчилик санъатида тутган ўрни ёритиб берилади. Мақолада Хоразм халфачилик санъатининг тадқиқ этилиши хусусида кенг маълумот берилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье упоминается изучение хорезмийской каллиграфии в пределах республики. Показаны аспекты их творчества и исполнения, гармонирующие с литературой. Также обсуждаются вопросы обучения музыковедению. Освещаются направления этого древнего искусства, место халфы в искусстве эпоса и пения. В статье представлена обширная информация по изучению искусства Хорезмского халифата.

SUMMARY. This article mentions the study of Khorezmian calligraphy within the republic. There is shown aspects of their creativity and performance, in harmony with the literature. The issues of teaching musicology are also discussed. The directions of this ancient art are highlighted the place of halfa in the art of epic and singing. The article provides extensive information on the study of the art of the Khorezm Caliphate.

LUQMON BO‘RIXON IJODIDA XARAKTER DINAMIKASI VA RUHIYAT MASALASI

M.Sadullayeva – assistent o‘qituvchi

Berdaq nomidagi Qoraqalpog‘ davlat universiteti

Tayanch so‘zlar: adabiy talqin, hikoya, janr, ijodkor dunyoqarashi, ruhiyat tahlili, badiiy mahorat, xarakter dinamikasi, ruhiy fojia, tasvir yo‘sini, badiiy umumlashma, shakl, ma‘no.

Ключевые слова: художественная интерпретация, рассказ, жанр, творческое мировоззрение, анализ психики, художественное мастерство, динамика характера, душевная трагедия, образность, художественное обобщение, форма, смысл.

Key words: literary interpretation, story, genre, creative outlook, psyche analysis, artistic skill, character dynamics, mental tragedy, imagery, artistic generalization, form, meaning.

Bugungi o‘zbek adabiyotida ko‘plab qalami o‘tkir ijodkorlar adabiyot olamida o‘z o‘rniga ega. Xususan, A.A‘zam, E.A‘zam, X.Do‘stmuhammad, N.Eshonqul, O.Muxtor kabi iste‘dod vakillari badiiy so‘zni qurol sifatida qo‘llab kitobxonga ibrat bo‘ladigan asarlarni yaratishgan. Yangilanayotgan adabiyotda turfa xil janrlaning rivojlanishi va takomilida so‘z san‘atining badiiy-estetik vazifasi ham o‘ziga xos. So‘zning poetik qonuniyatlari asosida go‘zal asarlar yaratayotgan yuqoridagi ijodkorlar orasida Luqmon Bo‘rixonning ham alohida o‘rni bor.

“Begimqul katta” hikoyasi bilan adabiyot ahliga tanilgan L.Bo‘rixonning birinchi hikoyalar to‘plami “Yalangoyoq” deya nomlanadi. Shuningdek, “Jaziramadagi odamlar” romani, “Sirli muallim”, “Quyosh hali botmagan” kabi bir qator qissalari bilan adabiyot olamida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan ijodkor, ayniqsa, hikoya janrida ham barakali ijod qilgan. Uning “Xizr ko‘rgan yigit”, “Tun qaridagi shu‘la”, “Yalangoyoq”, “Tumor”, “Kutilmagan tashvish”, “Sinov muddati”, “Qo‘noq” va shu kabi hikoyalari bugungi zamonaviy o‘zbek adabiyotining chinakam badiiy-estetik yutug‘i hisoblanadi. Badiiy asarning eng xarakterli xususiyatlaridan biri shundaki, unda inson ruhiy olami butun murakkabliklari, ziddiyatlari, butun sehri bilan namoyon bo‘lsagina o‘quvchi diqqatini o‘ziga jalb eta oladi. Ruhiy olam tasviri esa, qahramon fikr-kechinmalari, o‘ylari, xayolot olami, tuyg‘ulari bilan aks etadi. Inson ruhiyatini ochish uchun ijodkorga katta mahorat kerak. Ruhiyat asta-sekin asardagi voqealar silsilasida takomillashib boraveradi. Yozuvchi mudomi «hayotning o‘zidan olgan zavqini, o‘z yurak dardini, hayajonlarini izhor etadi, o‘zi qalamga olgan hayot hodisalarini, personajlar qalbi va ruhiyatini murakkabligi, ziddiyatlari, chinakam nafosati bilan kitobxonga yetkaza oladi»

Luqmon Bo‘rixonning “Tumor” hikoyasidagi qahramon ruhiy olami manzarasi tasviri o‘ziga xosligi bilan diqqatni tortadi. “Ma‘lumki, san‘atkor to‘g‘ridan-to‘g‘ri hayotdan nusxa ko‘chirmaydi, balki unga haqiqatan o‘xshash qilib, yangi bir dunyo yaratadi, kashf etadi. Boshqacha aytganda, hayotiy haqiqatdan badiiy haqiqat yaratadi; hayotiy fakt va

hodisalarni o‘zining ruhiy laboratoriyasida «qaynatishi», ishlashi, sintezlashtirishi, ya‘ni tasavvuri, xayoli, orzusi, tajribasi, qalbi, tabiati, dunyoqarashi bilan boyitgan va muayyan g‘oyaga xizmat qiluvchi xarakterli va zaruriy detallarni, fakt va hodisalarni tanlagan holda tugallik kasb etgan (obrazli) badiiy hayotni yaratishi zarur; yaratganda ham bu hayot kitobxon ko‘z o‘ngida jonli va real, ishonchli va go‘zal, ta‘sirchan va yaxlit bo‘lib gavdalanishi shart, - degan edi H.Umurov [3:38]. Darhaqiqat, yozuvchining hikoyalarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, oddiy turmushdagi voqealar, biz e‘tibor bermaydigan hodisalar, har kuni uchrab turadigan turmushdagi muammolarni badiiyat qonuniyatlari asosida ifoda qiladi. Shuni aniqlik, asardagi har bir inson turfa xil xulq-atvor va qiyofaga ega bo‘ladi. Voqealar silsilasi davomida qahramonlar qiyofasida o‘zgarish yuz beradi, odatda, bunga atrof-muhit va undagi hodisalar sabab bo‘ladi. Hajman kichik hikoya janrida ham inson obrazining kutilmaganda tub o‘zgarishini kuzatish mumkin. Jumladan, “Tokchadagi tumor” hikoyasi qahramoni To‘lqin fermer obrazida ana shu holat kuzatiladi [4], birgina voqea asar qahramonini butunlay o‘zga odamga aylantiradi. Hikoya ne-ne shonli, shavkatli, zafarli harbu zarblaridan ko‘ra nikohida birgina ayol bo‘lganligi bois tarixda yorug‘ nom qoldirgan saljuqlar sultoni Selem Ikkinchi va uning suyukli rafiqasi Duygu begimning go‘zal va buyuk muhabbati haqidagi muzey xodimasi tomonidan hikoya qilingan rivoyat bilan boshlanadi. Sulton rafiqasiga muhabbat va sadoqat ramzi bo‘lgan tumor taqdim qilishi va bu tumorni suyukli ayoli butun umri davomida avaylab asrashi, eri o‘lganda ham unga vafodor bo‘lib qolishi o‘sha jajjigina tabarruk tumorning sulton saroyining eng bebaho mulki, ilohiy muhabbatning timsoli sifatida yillar, asrlar bo‘yi ko‘z qorachig‘idek saqlanganligi, rivoyatning asosiy mazmunini tashkil etadi. Hikoya qahramoni To‘lqin fermer mahzun muhabbat haqidagi rivoyatdan ta‘sirlanib, uzoq mamlakatga aslida nima maqsadda kelganini ham unutgan edi. Butun xayoloti o‘sha go‘zal muhabbat qissasida edi. Aslida bu mamlakatga bir guruh tadbirkorlar bilan pishloq

ishlab chiqarish sir-asrorlarini o'rganish maqsadida kelgan bu qahramon muzeyga ham boshqa maqsadda borgan edi.

Bir qarashda, oddiygina qishloq odami, shu bilan birga soddagina ham edi. Buni quyidagi jumladan ham ko'rishimiz mumkin: "Men shu tumorni sotib olmoqchiman, - dedi u bir payt tarjimonga yuzlanib. Tarjimon To'lqinga bir zum taajjublanib tikilib turdi-da, so'ng uning so'zlarini xodimaga yetkazdi. Qari xodima muloyim jilmayib, vazmin bosh chayqadi. Chiyal bozorida savdolashaytib ko'zi pishib ketgan To'lqin fermer kampirning tabassumini, bo'shashibgina bosh chayqashini o'zicha tushunib battar qizishdi.

— Ikki barobar haq to'layman! — deb guvrandi" [4:261]. Buni qarangi, uning nazdida bu tumor bozordagi taqin-choqlar kabi narxda va uni sotib olishga qodir. Yonidagi sheriklar unga tumorning qancha turishini tushuntirib bergandan so'nggina u o'zini sal yig'ib oldi, lekin ko'z oldida o'sha malika gavdalanardi. Uyiga qaytganda ham To'lqin umuman boshqa qiyofada qaytdi. Misol uchun, uyiga yetmasdan burun xotinini ko'rib qolgandagi holatini muallif shunday tasvirlaydi: "Balki boshqa payt bo'lganida ko'z o'ngida badar ketgan jonivori jonlanib jahongashta fermer jahl otiga minib, jundor barmoqlari beixtiyor mushtga aylanardi. Ammo ayni chog'da... go'yo quvvati qurib qo'nalg'asiga qo'nayotgan quyosh Matlubaning sarg'ish-qizg'ish libosidan qayta cho'g'lanayotgandek, cho'g'lar bir parcha alangaga aylanib uning yuragiga harorat, halovat indirayotgandek tuyuldi." Yoki xotinini chaqirsa ham eshitmay ortiga qaramay, uyi tomon yugurgan Matlubani hovlisida ko'rib befarostlikda ayblaydigan er endi aksincha.

"Balki boshqa payt bo'lganida xotinining befarosatligidan fig'oni falakka chiqib, tishlari g'azabdan qayralib, ortidan toshlar otib qoldirdi. Ammo ayni chog'da... pastga pildirabgina Matluba emas, necha kunki ko'z o'ngida jilolanib, jilvalanib turgan xil-qat sarg'ish-qizg'ish etaklarini silkitib go'yoki nozu istig'no bilan ortidan chorlab uyi tomon enib ketganday tuyuldi. Yuz-ko'ziga tabassum qalqdi. Yuragi zavq-shavqdan hapriqdi. Xuddi shu zavq-shavq mavjida hovlisiga qanday kirib borganini sezmay qoldi" [4:261].

Hikoyada qahramon, butun xayolot dunyosini egallagan o'sha muhabbat qissasi va sadoqatli ayol timsoli bo'lgan o'sha malika aslida bir umrlik turmush o'rtog'i Matluba ekanligiga so'zsiz iqrar bo'ladi. Ba'zan inson hayoti davomida his qilmagan, qilishni istamagan, pok tuyg'usini birgina voqea sabab orqali anglab yetadi. Yozuvchining mahorati ham, qahramonning ruhiy dunyosida sodir bo'lgan o'zgarishlar va bu holatga olib kelgan omillarni ishonchli tarzda tasvirlaganligi, tirikchilik, ro'zg'orning sira tuganmas tashvishlariga ko'milib yashayotgan, bosh ko'tarishga vaqti ham, imkoni ham, xohishi ham bo'lmagan odamlarning asl insoniy tuyg'ularini, er-xotinlik munosabatlari, sevgi, muhabbat, sadoqat kabi tuyg'ularning aslida nechog'lik ahamiyatli ekanligini go'zal tarzda ifodalab berganligida ko'rinadi. Odamlarning turmush tashvishlari bilan yon atrofdagi yaqinlariga bee'tibor bo'lishi va oqibatda ruhiy fojiga olib kelishi kundek ayon.

Asar asosini syujet, qiziqarli voqealar emas, ular ta'sirida paydo bo'ladigan oniy tuyg'u, lahzalik holat, muvaqqat kechinmalar tashkil etishi, o'quvchiga tasavvur qilish, mantiq va hissiyotni uyg'unlashtirish imkonini berishi lozim.

Shu bilan birga, yozuvchi hikoyada qahramon ruhiyatini ifodalashda badiiy detaldan ham unumli foydalanadi. Rivoyatdagi tumor va turmush o'rtog'i Matlubaning tumori o'rtasidagi tafovut orqali o'z maqsadini ifodalagan. Yuksak e'tiborda bo'lgan muhabbat va uning aksi, xor qilingan muhabbat, o'sha nafis tumor va teri hidi kelib turgan tumor orqali yozuvchining badiiy niyati ma'lum bo'ladi.

Umuman aytganda, Luqmon Bo'rixon ijodi bir qarashda soddaga, tushunarli, oddiy voqeani aks ettirgan ijodkordek tuyuladi, ammo undagi ifodalangan yozuvchi niyatini anglash, kitobxonni falsafiy mushohadaga chorlaydi. Hikoyalarini o'qiganda, uning chin ma'noda ijodkor shaxs, izlanuvchan, yangilikka o'ch inson ekanligiga amin bo'lamiz. Adib milliy adabiyotimizda jiddiy yangilayotgan janr imkoniyatlarini to'la namoyon qilishga intilganki, uning tajribalari o'zbek nasri rivoji uchun muhim ahamiyatga molik bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Normatov U. Ijod sehri. —T.: «Sharq», 2007. 104-b.
2. Quronov D. Cho'ipon nasri poetikasi. —T.: «Sharq». 2004. 298-b.
3. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. —T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi. 2004. 38-b.
4. Bo'rixon L. Marhamatli kun. —T.: «G'.G'ulom», 2019. 261-b.

REZYUME. Maqolada bugungi o'zbek adabiyotida o'z o'rni ega yozuvchi Luqmon Bo'rixon hikoyalarining o'ziga xosligi, ijodkor uslubi va mahorati, hikoyalarida xarakter dinamikasi, qahramon ruhiyati masalasi muallifning "Tokchadagi tumor" hikoyasi misolida tahlillanadi. Badiiy asarning eng xarakterli xususiyati, unda inson ruhiy olami butun murakkabliklari, ziddiyatlari, butun sehri bilan namoyon bo'lishi, ruhiy olam tasviri esa, qahramon fikr-kechinmalari, o'ylari, xayolot olami, tuyg'ulari bilan aks etishi misollar yordamida o'z tasdiqini topgan.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируются своеобразие рассказов писателя Лукмана Борихана, творческий стиль и мастерство, динамика характера в его рассказе, психика героя в авторском рассказе «Токчадаги тумор». Наиболее характерной чертой художественного произведения является то, что оно показывает духовный мир человека со всеми его сложностями, противоречиями, всей его магией, а образ духовного мира отражается в мыслях, фантазиях и эмоциях главного героя.

SUMMARY. The article analyzes the originality of the stories of the writer Lukman Borikhan, creative style and skill, the dynamics of the character in his stories, the hero's psyche in the author's story "Tokchadagi tumor". The most characteristic feature of the work of art is that it shows the spiritual world of man with all its complexities, contradictions, all its magic, and the image of the spiritual world is reflected in the thoughts, thoughts, fantasies and emotions of the protagonist.

ҚАҲАРМАН ПСИХОЛОГИЯСЫ ХЭМ ШЕБЕРЛИК

(Т.Қайыпбергеновтың «Тәнхә өзинә мәлим сыр» повести мысалында)

Қ.Ж.Сәрсенбаев – таяныш докторант

Әжинияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: адабиёт, маҳорат, ёзувчи, повест, образ, адабиётшунос.

Ключевые слова: литература, мастерство, писатель, повесть, образ, литературовед.

Key words: literature, skill, writer, story, image, literary critic.

Әдебиаттаныў илиминде анализ хэм әдебий сын түсиниклери жүдә кең қолланылып, олар көркем шығарманы түсиниў процессиниң бир-бирине байланыслы тәреплер болып табылады. Шығарманы түсиниў, оның мазмунын аңлаў процессинде анализ хэм әдебий сынның орны гиреўли. Әдебий сын термини әдетде илимде «анализ» деп жүритилетуғын

түсиниктиң синоними ретинде түсиниледи. Анализ болса, пүтинликти аңғарыў ушын оны бөлимлерге ажыратыўды, бөлектің пүтин курамындағы мәнисин, оның басқа бөлимлер менен байланысы хэм пүтинликтиң жүзеге шығыўындағы орнын үйрениўди нәзерде тутады.